

Te whakarāpopoto o te Tuhinga Whiriwhiri Kōrero

Ngā tūtohunga utu,
utu tāpiri

18 February 2022

**Teaching
Council of
Aotearoa
New Zealand**

Matatū. Tū Mataora.
Stand tall. Shape the future.

He Mihi

E ngā mana nui o te rau hihī

E ngā reo motoi kura o te rau
hāhā

Ko ngā Huia Kaimanawa o tō
takiwā

Kei ngā kaiako katoa

Kei ngā tumuaki me kaiarahi
katoa

Kei ngā ropū whakahaere
katoa

Nāu mai,

Kuhu mai ki tō whare

Ki tō whare ako

To whare āhuru

Tō whare hautūtanga

Ko te Whare o te Matatū tōna
ingoa

Ko Matatū Aotearoa tōna
tangata tiaki

Rarau mai koa.

Tēnā koutou, tēnā katoa mai

Nicola Ngarewa, Tiamana o te Manatū Kaunihera
Matatū Aotearoa

Ngā haepapa whiritahi o Te Whare o te Matatū

Kaiako kua ūtoka i te ngaiotanga, tūnga ki te whare ako, tau ana.

E tū ana Te Whare o te Matatū Aotearoa hei whakatau i te manuhiri ki tōna āhurutanga.

He huarahi tēnei whiriwhiri kōrero kia whai wāhi koe ki ngā whakataunga e pā ana ki te huarahi pai hei tautoko i te whare – tō mahi ngaio. Tēnā koe e whai wā nei ki te tuku mai i ōu whakaaro ki te tautiaki i te whare hei painga mō te kaiako me te ākongā.

Ko Matatū Aotearoa te kaitiaki, e pōhiri atu nei kia tomokia tōu whare. Kia tomo koe ki Te Whare o Te Matatū Aotearoa, ko tā mātou kawenga kia tautokona koe ki ngā rauemi ki te ako, ki te whakaako me te ārahi ahakoa kei hea koe e mahi ana.

He motuhake tō tātou whare, kāore ōna ritenga. He tokomaha koutou i tohu kē mai kia whakaaengia te pōhiri kia tomo mai, i runga i te kaupapa o Rauhuia, o te Hurihanga Tipuranga Ngaio, me te Wewete Kaikiritanga. I te tau 2021, he huhua atu ngā kaiako kua eke mai ki te mahi ngaio.

Ko te wero kia haere tonu ēnei whiriwhiri kōrero, tautoko, aronga hoki mō Te Whare o te Matatū me te whakaū i te manaakitanga i runga i tēnei huarahi. Ko ngā mahi tahi i roto i te whare ka tautokona e ngā takoha o ia kaiako ki te mahi ngaio, ki ngā ākongā hoki.

Ko te aronga kia noho tō tātou whare hei marunga mō te mano kaiako e piki ake nei i ia tau.

Kei ia tūāhua o te whare tōna tikanga whakakaha

Kei ia wāhanga o te whare tōna tikanga kia tū tika te whare – kei tōna taumata ko te hononga taukāea o Te Tiriti o Waitangi, e whakaatu ana tēnā maihi me tēnā maihi i te hononga o te tangata whenua me te tangata tiriti.

Ko te tekoteko kei te tihi o te tāhū he tohu mō tēnei mea te ako – me te hononga matarua e whakaatu ana he ākonga hoki ngā kaiako, ā, he kaiako hoki ngā ākonga. Mā te uta i te mahi ako ki te tihi o te whare he tohu mō te iho o te whare.

O roto te whare, ko ngā tukutuku e tohu ana i ngā rōpū rerekē o te mahi ako ngaio – he atanga tēnei he turanga tō tēnā tō tēnā i roto i te mahi ngaio.

Ko ngā pou o te whare kei te amo ake i te whare – he tohu tēnei ki ngā momo mahi e hāngai ana ki te mahi ngaio tau. He tohu ngā pou iho e whā o te whare ki ngā uara o te whakaakoranga ngaio me te Kaunihera:

- **Whakamana** – kia whakamana i ngā ākonga katoa ki te eke ki ngā taumata tiketike mā ngā ako me ngā aratakitanga tiketike
- **Manaakitanga** – kia hua te taiao o te manaakitanga, e noho āhuru ai te ako, kia ngākau whakaute tētahi ki tētahi
- **Pono** – kia tauriatia te ngākau pono i roto i ngā mahi, arā, kia tōtika, kia pono, kia matatika, kia tika ngā mahi
- **Whanaungatanga** – kia paihere i ngā ākonga, ngā whānau, ngā hoamahi me te hapori whānui.

He whakamaharatanga ēnei pou ki te hunga e tomo ana ki te whare ki te tino ngako o te whare – kia whiwhi ngā ākonga ki ngā tautoko tika hei whakaea i ō rātou wawata tae atu ki ērā o ō rātou whānau, hapori hoki.

Waihoki ki ētahi anō whare, ahakoa iti, ahakoa nui, he tikanga tō ia wāhanga hei pupuri i te whare.

I roto i ēnei whiriwhiringa ka whakaūngia anō ko ērā atu pou e ono o te whare hei tohu ki ngā mahi e tautoko ana i ngā haepapa a te Kaunihera i roto i te ture hei painga mō te mahi ngaio. He tohu hoki ēnei mō ngā kawenga ture e kawea nei e mātou mō te mahi ngaio. E whai ake nei ko ngā pou e ono:

- **Pou Aro Whakamua** – ki te hautū i te ahunga hakamua o te mahi kaiako
- **Pou Whai Rēhitanga** – ki te whai rēhita, tiwhikete hoki
- **Pou Tikanga Matatika, Ngā Paerewa** – ki te whakanoho i Ngā Tikanga Matatika mō te Haepapa Ngaiotanga me Ngā Paerewa mō te Umanga Whakaakoranga
- **Pou Here Tōmua** – ki te whakanoho i ngā paerewa mō ngā mātauranga tōmua o te kaiako, tae atu ki te mahi i te hōtaka whakaaetanga mō Te Matauranga Tōmua o te Kaiako
- **Pou Matatika** – ki te whakanoho i te taumata tiketike o te whanonga matatika
- **Pou Mataara** – ki te whakanoho i te ako kounga tiketike.

Kei roto ngā pou e ono nei i te whare nōtemea ka manaakitia e te whakaakoranga ngaio. Arā, ko Ngā Tikanga Matatika, Ngā Paerewa, ko te Mātauranga Tōmua a te Kaiako, ko ngā tukanga e pā ana ki te matatau me ngā whanonga o te kaiako tae atu ki te whai i te rēhita me te tiwhikete.

He amo ake i te whare

Nō te mea ko mātou te Kaunihera ngā kaitiaki o te whakaakoranga ngaio, he kawenga tō mātou ki Te Whare o te Matatū ki te manaaki i ngā whakahaere o te whare me te whakatau tikanga hei whakahaepapa i tōna tiakitanga.

Hei whakaū i ēnei haepapa, ko ngā takoha mai o ia o koutou kua hono mai ki te whakaakoranga ngaio, hei whakahā i te whare mā ngā whiriwhiringa, ngā whakapāpā me te tuari mātauranga. Hei takoha ki a koutou, me whakakaha te tūranga o te kaiako, me whai aratohu papai ngā kaiako, me haere tonu ngā whakawhanake i te mahi ngaio mā te whakamahi i ngā rangahau me ngā taunaki o te panonitanga i roto i te papori me te hangarau hei haumaruru i te mauri o te whare.

Arā atu anō ngā kaiako me ngā kaiārahi ngaio ka takoha atu ki te whare, pērā i ērā e whakakanohi ana i ō rātou hoamahi i roto i te Uepū Whakahaere, i roto i ngā rōpū tohutohu pēnei i te Rōpū Tohutohu i te Mātauranga o Ngā Iwi o Te Moananui-a-Kiwa, i te Rōpū Tohutohu i te Mātauranga Tūhono, i te Rōpū Tohutohu Kaupapa Māori, i te Rōpū Tohutohu i te Wāhanga Kōhungahunga. Arā anō ētahi ka whai wāhi atu ki te whakamahinga o ngā momo kaupapa (pērā i te Wewete Kaikiritanga) me ērā ka tuku whakaaro atu i roto i ngā whiriwhiri kōrero me ngā huarahi whakapāpā.

Atu i ngā kaupapa ruarua ka whakaratoa e te kāwanatanga, ko ēnei katoa ngā kawenga e whakatutuki ana i ngā utu me ngā utu tāpiri ka tukuna mai e koutou.

Mā ēnei takoha mai ka āhei mātou ki te mahi i te mahi tōtika e pakari tonu ai Te Whare o te Matatū me te whakaakoranga ngaio, hei painga mō ā tātou mokopuna, tamariki, rangatahi hoki.

Contents

He Mihi	2
Ngā haepapa whiritahi o Te Whare o te Matatū	3
He kupu whakataki i tēnei whakarāpopototanga	7
Te whai wāhi ki te mahi ngaio	7
Ko tāu rou, ko tāku rou	8
E whakaturehia ana ngā mahi a te Kaunihera	8
Ngā utu me ngā utu tāpiri	9
Te rerekē o te utu ki te utu tāpiri	9
Te take e tūtohungia ana ngā utu tāpiri i te taha o ngā utu	10
Te tukanga mō te whakatoka utu me te uta utu tāpiri	10
Te huarahi a te Kaunihera ki ēnei whiriwhiri kōrero	10
Ngā take o ngā tūtohunga ki te whakapiki i ngā me te utu tāpiri	11
Te whakawhānui i te rohenga haepapa	11
Te tūkinga o te tāmi ahumoni	12
Ngā tūtohunga utu	12
Ngā kōwhiringa utunga mō ngā utu me ngā utu tāpiri	15
Te pae utu mō te utu tōmuri	15
Ngā kōwhiringa kāore i aro atū i roto i tēnei Tuhinga Whiriwhiri Kōrero	16
Me pēhea te tuku urupare, āhea me tuku	17
Me pēhea te tuku urupare, āhea me tuku	17
Te Tuhinga Tuku Kōrero	19
Te wātaka mō ngā whiriwhiri kōrero	19
Te whakamahi i tō urupare me ōu mōhiotio	19

He kupu whakataki i tēnei whakarāpopototanga

E whakarāpopoto ana tēnei tuhinga i te Tuhinga Whiriwhiri Kōrero: Ngā tūtohunga utu (18 Huitanguru 2022). Kei te tuhinga whiriwhiri kōrero whānui e tautuhia ana ngā tūtohu ki te whakapiki i ngā utu me te waihanga utu tāpiri hou. E hiahiatia ana tō urupare ki ēnei.

Kei roto i te tuhinga whānui ngā taipitopito mōhiohio mō ngā utunga tūturu me ngā utunga tau tae atu ki ētahi atu o ngā kōwhiringa i whakaaroarotia. Ka whakatenatena atu nei ki a koe ki te pānui i te tuhinga whānui me te tuhinga whakarāpopoto.

Ka kōrero poto tēnei tuhinga:

- mō te taunga o ngā matatika o te takitahi me te takitini i te urunga ki te mahi ngaio
- mō ngā whakahaere a Matatū Aotearoa mō te whakaakoranga ngaio hei whakanoho, hei waihanga i te āheinga o te mahi ngaio
- mō te rerekē o te utu me te utu tāpiri, mō te tūtohunga utu tāpiri, mō te whakatoka utu, mō te uta atu i ngā utu tāpiri
- mō te huarahi a te Kaunihera ki ngā whiriwhiri kōrero me te whanake i ngā tūtohunga, ko te haumitanga me ngā manapupuri, ko te whakarite i te whare ki te whakaakoranga ngaio, ko te whakaata i ngā tūāhua katoa e hiahiatia ana mō te mahi ngaio pakari.
- mō te whakapiki utu me te whai kiko o te utu tāpiri – i tautuhia te utu mohoa i te 12 tau ki mua, kīhai anō i rerekē hei whakaata i te tāmi ahumoni, hei whakaata rānei i te whakawhānuitanga o te rohenga haepapa o te Kaunihera
- ngā utu me ngā utu tāpiri ka tūtohungia mō te wā atu i te Hongongoi 2022 (tirohia te Papatau 2)
- mō te tuku urupare me te wā tika (tirohia te whārangi 18), me te whakamahinga o ōu mōhiohio.

Te whai wāhi ki te mahi ngaio

Ko te kaiako tētahi hunga ngaio e kaha whakaponotia ana i Aotearoa nei. Ka ahu mai tēnei i te whakapono a te pāpori he hunga matatau te hunga kaiako, he pukumahi, he tōtika, he haumaruru i te hunga whakaraerae, he ngākau pono, otirā e tautokona ana ki ngā pūnaha me ngā tukanga tau hei whakataurangi atu i ngā whānau me ngā hapori. Ka tūtohu nō te mahi nui a te kaiako ki te manaaki i ā tātou tamariki, rangatahi hoki, ki te tautoko i tō rātou toiora ka tahi, me te awhi kia whiwhi ai rātou ki ngā pūkenga me ngā mātauranga e angitū ai.

I runga i te piringa atu, i te whai wāhi rānei ki tētahi mahi ngaio, ka tau mai ngā matatika me ngā haepapa ki te takitahi me te takitini mō te oranga whānui o te mahi ngaio hei whakakaha rawa ake i te angitū o ia ākongā.

I roto i te mahi ako ngaio, ka ū te kaiako ki te mairanga i Ngā Tikanga Matatika me Ngā Paerewa, me te whakatutuki i ērā atu herenga ngaio.

He wāhanga anō tō te kaiako ngaio ki ngā haepapa o te katoa o te whakaakoranga ngaio, pērā i te whai kounga ki te mātauranga tōmua, pērā i te kounga tiketike o te arataki i roto i te mahi ngaio, me ngā tukanga hei whakatau atu i ngā āwangawanga e pā ana ki ngā kaiako ka whakatūraruru i te tamariki, i te rangatahi, i te mahi ngaio rānei.

Ko te Kaunihera te rōpū ngaio e mahi nei mō koutou

Ko te Kaunihera te uepū whai mana mō te hunga kaiako. Neke atu i te 140,000 te hunga kaiako me ngā kaipupuri i Ngā Tohu Rangitahi ki te Ako (TRA) e hono mai nei i te wāhanga kōhungahunga, kura tuatahi, kura tuarua, Pākehā mai, Māori mai. Mō ētahi atu mōhiohio e pā ana ki ngā huarahi ka whāia e pā ana ki ā mātou haepapa ture tirohia te tuhinga whiriwhiri kōrero.

I roto i āna mahi hei uepū whai mana, ko te kaupapa a te Kaunihera he whakanoho i te haumaruru me te kounga tiketike o te mahi arataki, o te mahi kaiako me te whakaako i te tamariki me te rangatahi puta noa i te pūnaha mātauranga me ngā momo tautuhinga mātauranga. Hei whakatutuki i tēnei ka tirohia te koi o te kaiako, te tōtika o tana mahi me tōna kawae haere i tōna āhua ako. I roto i ēnei tū haepapa, ka titiro te Kaunihera kei te eke hoki ngā tūmanako a ngā hapori rerekē kia kounga tiketike ai te mahi ako ngaio.

Ko ngā kaiako kei te kūrāe o ā mātou mahi katoa. Ko tā mātou he whakakao i ngā kaiako, pēnei ki te hoahoa i Ngā Tikanga Matatika me Ngā Paerewa, tae atu ki ngā tohu kaiako tōmua. Kei runga ngā kaiako i ngā pae arotiro i te matatau o te kaiako me ōna whanonga, atu i tērā kei te hanga whakatau ngaio mō ō rātou hoa aropā. Ka tuku tohutohu mai rātou mō te tipuranga ngaio me ētahi atu kaupapa, ā, e whakakanohi ana i ō rātou hoamahi i roto i nga roopu tohutohu, me te whakaahuatia i to mātou mahere rautaki. Kāore i tua atu i a rātou mō te whakamana i te hunga kaiako ki te whakahaere i ō rātou ake anamata.

Ko te Kaunihera he wāhanga noa o te pūnaha mātauranga, ka mutu, ka mahi tahi atu ki ngā kaiako, ki ngā kaiarataki, ki ngā kaiwhāngai kaiako, ki ngā mātanga mātauranga, ki te Tāhuhu o te Mātauranga, ki ngā uniana, ki ngā whakahaerenga, me ētahi atu kāhui. Kei roto i te tuhinga whānui te roanga ake o te hunga i whakapāpāngia e te Kaunihera.

Ko tāu rou, ko tāku rou

Ko te Kaunihera anake te kāhui e tautuhi ana i ngā kawatau mō te katoa o ngā kaiako puta noa i te pūnaha mātauranga. Kei roto i ngā kawenga ture o te Kaunihera ngā haepapa o te takitahi me te takitini mō te mahi ngaio, ā, e whakaatahia ana hoki ngā kawatau a ngā whanau me ngā hapori ki te whakaakoranga ngaio.

I roto i te mematanganga ki te whakaakoranga ngaio, ka takoha atu te kaiako takitahi ki te whakanoho me te whakawhanake i te mahi ngaio mā te utu me te utu tāpiri ka tukuna atu e rātou ki te Kaunihera. Ko ēnei utu ka whai wāhi atu ki te rēhitanga me te whai tiwhikete o te kaiako.

E whakaturehia ana ngā mahi a te Kaunihera

Ko te mahi motuhake a te Kaunihera i roto i te pūnaha ture he whakanoho i te tū tika o ngā pūnaha me ngā tukanga hei whakaponotanga mā ngā kaiako ki te whakaakoranga ngaio, otirā hei haumaruru i te tamariki me te rangatahi i roto i ngā tū kawenga.

Nā te Ture o te Mātauranga me te Whakangungu 2020 i whakamana ngā kawenga hei kawae mā te Kaunihera. E whai ake nei ētahi:

- he tuku aratohu ki ngā kaiako
- he whakaniko i te mana o ngā kaiako
- he tautohu, he tohatoha i te mahinga tiketike i roto i te mahi kaiako, he opeope i te mahi ako ngaio kia whanake anō i runga i ngā rangahau me ngā taunakitanga e tohu ana ki ngā panonitanga i te pāpori me te ao hangarau
- he kawae i ngā kawenga o te rēhita
- he waihanga, he whakanoho me te arotake i te rēhita kaiako
- he tautuhi paerewa hei whai kia rēhita
- he whakamana i ngā hōtaka mātauranga kaiako

- he waihanga, he whakanoho i ngā mahi me ngā paearu e pā ana ki te tukutanga o ngā tiwhikete ki te ako
- he waihanga, he whakanoho i te tikanga matatika o te kaiakohe aroturuki i ngā herenga e pā ana ki te tuku pūrongo ōkawa
- he mahi i ngā kawenga e pā ana ki te taihara o te kaiako me ngā pūrongo taihara
- he tautuhi paearu mō te pūrongo i ngā take taihara me ngā take matatau
- he mahi i ngā kawenga katoa o te Kaunihera i whakamanatia e te Ture.
- he whakarite i ngā arotiro mō ngā pirihimana
- he mahi i ngā kawenga katoa a te Kaunihera i whakamanatia e te Ture.

I runga i te tuhi whakaaetanga a te Minita Mātauranga, ka āhei te Kaunihera:

- ki te tuku ārahi ki te mātauranga ngaio
- ki te whakaniko i te mana o te arataki mātauranga
- ki te tautohu me te tohatoha i te tikanga pai rawa mō te arataki mātauranga.

He kōpare ēnei mahi ki te whakaniko me te whakaihonui i te whakaakoranga ngaio, kia whakaahuru ngā hapori kei te tautokotia te ākongā e te kaiako matatau.

I runga i te Ture mō te Mātauranga me te Whakangungu 2020 ka whakamanatia te Kaunihera ki te whakatoka i ngā utu:

- kia rēhita hei kaiako
- mō te tuku me te whakahou i ngā tiwhikete ako
- kia tahua i te Tohu Rangitahi ki te Ako (LAT)
- me ētahi atu take whai pānga ki o runga ake nei, pēnei i te tuku i tētahi kape o tētahi urunga ki te rēhitanga.

Hei whakarato i ngā kawenga ture o te Kaunihera, ka whakamana te Ture i te Kaunihera ki te uta utu tāpiri hei utunga:

- mā ngā kaiako rēhita
- mā ngā kaipupuri LAT

Mō ngā tono rēhita hei kaiako, hei kaipupuri LAT rānei.

Ngā utu me ngā utu tāpiri

Te rerekē o te utu ki te utu tāpiri

I te nuinga o te wā, he **utu** moni te utu mai i tētahi ki tētahi hei utu mō tētahi hua, ratonga rānei. Ko te tauira o te utu mō te hunga kaiako ko te whai, ko te whakahou rānei i te rēhitanga, i te tiwhikete rānei.

E āhei ana te tautuhi **utu tāpiri** ki te tangata, ki te rōpū rānei mō tētahi kaupapa, kāpā hei utu mō tētahi hua, ratonga rānei. Ko te tauira o te utu tāpiri mō te hunga kaiako ko te utu a te kaiako ki ngā kawenga whanonga, matatau hoki o te mahi ngaio. Kāore he kōwhiringa o te kaiako mō te whiwhi i te ratonga, nā reira, ka tuarhia ngā utu puta noa i te mahi ngaio. He tūtohu tēnei he mea pai kia puritia te haepapa ki te whakahaere i ngā tukanga e pā ana ki te whanonga me te matatau mō te katoa o ōna mema.

Te take e tūtohungia ana ngā utu tāpiri i te taha o ngā utu

Koinei te wā tuatahi kua tūtohu te Kaunihera ki te whakatautu utu tāpiri.¹ E ai ki te whakahoutanga o te Ture mō te Mātauranga me te Whakangungu 2020 i te tau 2021, ka whakamāramatia he tika ake te utu tāpiri i te utu hei rauora ake i ngā utunga a te Kaunihera e pā ana ki ētahi ratonga, mahi hoki.

He atanga ngā tūtohunga utu tāpiri ki te kakenga utu; kāore te Kaunihera i te whai utu tāpiri mō ngā ratonga, mahi rānei kāore anō i whai utu i mua.

Te tukanga mō te whakatoka utu me te utu utu tāpiri

Ko tā te Kaunihera he whakatoka i ngā utu, me te whakatautu i ngā utu tāpiri mā te pānui whakamōhio. I mua i te tuku pānui whakamōhio, me rapu e te kaunihera ngā whakaaro a ngā kaiako whai rēhita me ngā kaupupuri i te Tohu LAT e pā ana ki ngā tūtohunga utu, utu tāpiri rānei.

Me āta whai whakaaro te Kaunihera ki ngā whakaaro ka horaina ki mua i a ia, ā, me āta tiro ērā whakaaro i mua i te whakatautu take e pā ana ki ngā utu me ngā utu tāpiri rānei. I runga i tēnei take, e rapu ana te Kaunihera i ōu whakaaro ki ēnei tūtohunga i te tuinga whiriwhiringa whānui e whakarāpopotonga ana ki tēnei tuinga.

Me whakarauora anake ngā utu me ngā utu tāpiri i ngā utunga tūturu e pā ana ki ōna kawenga, mana whakahaere hoki.

Te huarahi a te Kaunihera ki ēnei whiriwhiri kōrero

I āta whai whakaaro te Kaunihera ki ngā urupare a ngā kaiako me ngā mana pupuri mō te huarahi o mua mō te whiriwhiri kōrero e pā ana ki ngā utu me ngā utu. Ko te hua o ērā whiriwhiringa, ko te whakahaerenga o te haumitanga me ngā mana pupuri. I taua wāhanga, ka rapua ngā whakaaro o ngā mana pupuri mō te ahua pēhea o ngā whiriwhiringa, tae atu ki ngā kōwhiringa mō te tautuhi i ngā utu hou me tētahi utu tāpiri hei tirohanga. He tino whai hua tēnei huarahi, i āhei ai mātou ki te whakatewha i te kaha o ia kōwhiringa i horaina e ngā mana pupuri ki te aromātai i ngā kōwhiringa mā ngā paearu tītike. Kei tā mātou whārangi ipurangi te whakarāpopoto mō ēnei urupare tōmua tae atu ki te rārangi o ngā rōpū i whai wāhi ki te haumitanga.

I akiaki ngā mana pupuri i te Kaunihera kia whakaatahia tōna hononga i raro i te Tiriti o Waitangi me te kanorau o te mahi ako ngaio ki roto i te tuinga whiriwhiringa, ki roto hoki i ōna whakapāpātanga ki te mahi ngaio. Hei urupare atu, kua whakamahia e mātou te tauira o te whare, he mea e waia ana ki ngā kaiako kua whakapāpā ki te Kaunihera i te kaupapa o Rauhuia me ētahi atu kaupapa. He huahuatau te whare e āhei ai tātou ki te whakaata i te kaha me te kanorau o te mahi ngaio tae atu ki ngā momo mahi e mahia nei e te Kaunihera hei tautoko, hei whakawhanake i te mahi ngaio. I roto i te whanaketanga o tēnei tūtohunga, ka pā ngā kōrero a te Kaunihera ki ngā ārahitanga mō te tautuhi i ngā utu, ngā utu tāpiri me ngā utunga mai i Te Pūtea Matua² me te Kaitātari Matua.³

1 Ko te utu tāpiri he huinga o te tāpeke utunga i tuarhia ki ngā mahi e whai pānga ana ki ia o ngā kawenga ture e whakamanatia ana ki te Kaunihera ki te utu utu tāpiri
2 Te Tai Ōhanga. 2017. Guidelines for Setting Charges in the Public Sector He aratohu ki te Tautuhi Utunga mō te Wāhanga Tūmatanui. Te Whanganui-a-Tara: Te Tai Ōhanga. www.treasury.govt.nz/publications/guide/guidelines-setting-charges-public-sector-2017.html
3 Te Tari o te Kaitātari Matua. 2021. Te Tautuhi me te Whakarite i Ngā Utu me Ngā Utu Tāpiri mō te Whakarauora Pūtea. Te Whanganui-a-Tara: Te Tari o te Kaitātari Matua. <https://oag.parliament.nz/good-practice/good-practice-guides>

Te tātaritanga i ngā utu tūturu me ngā utu tau

Me whakarauora anake ngā utu whakatoka me te utu tāpiri a te Kaunihera i te utunga tūturu me te utunga tau mō te kawē haere i ōna kawenga me ōna mana whakahaerenga.

I whakamahi te Kaunihera i te kaiarotake o waho (ko Deloitte) hei whakamātau mēnā he tūturu, ā, mēnā he tau ngā utunga.

I arotakengia e Deloitte ngā utunga tūturu mō te tau 2020/21, ā ka matapaetia ngā utunga mō te tau 2021/22 ki te tau 2024/25, ā, ka kitea he tau ēnei utunga (mō te roanga ake, tirohia te tuhinga whānui).

Ngā take o ngā tūtohunga ki te whakapiki i ngā me te utu tāpiri

I runga i ngā takoha a ngā kaiako ka taea e te Kaunihera ki te whakapūmau me te tautoko ake i te mahi ngaio.

Nō te tau 2010 i tautuhinga utu mutunga a te Kaunihera, ā, kāore i rerekē i roto i tērā wā hei kaupare i ngā pikinga utu, tae atu ki te tāmi ahumoni.

Mai i reira kua piki ngā utu a te Kaunihera:

- mai i te whakawhānuitanga o te rohenga haepapa i runga i ngā kawenga ture hou
- mai i te tukinga o te tāmi ahumoni
- mai i te hekenga o te pae tuku nawe taihara ki te Taraipiunara Whakawā
- mai i ērā atu kaupana utu e pā ana ki te tauira whakahaere (he poari whakahaere nui), ki ngā āheinga o roto me te whakanoho i ngā ratonga tau ki ngā kaiako me te tūmatanui.

Ngā panonitanga ture hei whakamana i te Kaunihera ki te tautuhi i ngā utu me ngā utu tāpiri

I te marama o Pipiri 2021, ā, i muri mai i te arotake whakawā o ngā whiriwhiringa a te Kaunihera mō ngā tūtohunga utu i taua tau, ka kitea e te Kōti Teitei kāore i whakamohoa te whai mana a te Kaunihera ki te rapu utu mō āna ratonga.

Whai muri i te whakataunga a te Kōti, ka whakahouhia te Ture o te Mātauranga me te Whakangungu 2020 e āhei ai te Kaunihera ki te tautuhi i ngā utu me te uta i ngā utu tāpiri mō āna kawenga ture katoa. I mana ai tēnā whakahounga ture atu i te 20 o Whiringa-a-nuku 2021.

Te whakawhānui i te rohenga haepapa

Mai i te tautuhinga o ngā utu i te tau 2010, kua whānui ake (hei tauira, te herenga kua tāpirihia ki te tuku aratohu mō ngā kaiako me te hiki i te mana o te mahi ngaio) ngā kawenga ture (atu i ōna kawenga arataki).

Ka kitea kāore i te whai wāhi ngā utu e hāngai ana ki ngā kawenga arataki (me whakaae e te Minita Mātauranga) ki ngā tauira me ngā tūtohunga rānei i te mea kāore e hāmenehia ki ngā kaiako me ngā kaupupuri LAT rānei engari ka whakaratoa motuhaketia e te Kāwanatanga.

Te tukinga o te tāmi ahumoni

Kua piki anō ngā utu a te Kaunihera i runga i te tukinga ahumoni. I roto i tērā wā kāore anō i rerekē ngā utu.

Ko tētahi inati o te tūtohunga tāpeke utu ka whai whakaaro ki te pānga o te tāmi ahumoni atu i te tau 2010 ki te tau 2021. Nō te tau 2010 i tautuhia te utu mohoa o te \$220.80 (tae atu ki te Tāke Hokohoko), ā, kāore anō i rerekē mō te 12 tau.

Atu i te hauwhā tuatahi o te tau 2010 ki te hauwhā tuarua o te tau 2021 ka kitea e te tātaitai tāmi ahumoni a Te Pūtea Matua i te kakenga o te tāmi ahumoni (kuputohu utu kiritaki) mā te 20.9 ōrau.⁴ I taua wā anō i kake ngā utu mahi (i tauinetia i te kuputohu utu mahi) mā te 40.4 ōrau.⁵ Ki te toharitea te pānga riterite o ēnei, ā, ki te whakahāngaihia ki ngā utu ā-tau me ngā utu ā-haora a te Kaunihera ki ētahi atu utunga (60 ōrau me te 40 ōrau) ka hua te pāpātanga toharite o te tukinga ahumoni ki te 33 ōrau.

I runga i tēnei take, ki te whakapikihia te utu o te tau 2010 hei whakaata pū i te pikinga utu mō ngā rawa me ngā ratonga a te Kaunihera, ka hua mai ko te \$292.78. Ahakoa ka rahi tēnei mō ngā pūtea whakahaere i te Kaunihera, ka tūpuhi rawa mō ngā utunga tūturu me ngā utunga tau a te Kaunihera (pēnei i te whakawhānuitanga o te rohenga haepapa).

Ngā tūtohunga utu

Ki tā te whakatau tata a te Kaunihera ko te utunga tūturu o mohoa ki te kawē i ngā mahi e pā ana ki ōna kawenga ture ko te **\$17.078 miriona** i ia tau.⁶ E ai ki a Deloitte he tau tēnei whakataunga.

Ko te moni ā-tau ka tau mai i ngā utu a ngā Kaiako ko te **\$8 miriona**, ki te pērā ka **\$9 miriona** te tārepa ā-tau. Ināianei ko te puna tauwhiro a te kāwanatanga kei te utu i tēnei tāwewē, heoi ka pau ana tēnei pūtea, kua mate te Kaunihera ki te nanao ki ōna pūtea penapena, nāwai rā, ka takarepa.

E rāpopotonga ana ngā tūtohunga utu ki te Papatau 2.

Kei roto i ngā tūtohunga ko tētahi utu tāpiri mō ngā kaupuri LAT. Ahakoa ehara rātou i te Kaiako rēhita, e whai wāhi tonu ana rātou ki te whakaakoranga ngaio whānui, ā, he haepapa ō rātou ki te whakanoho i ngā paerewa angitū o ngā whanonga. He haepapa anō ō rātou ki te hiki i te mana o te mahi ngaio mā roto i ā rātou mahi ki roto i ngā kura.

Kei runga i te rōpūtanga, ka totoro ngā tūtohunga utu (Tūtohunga 1-6) mai i te \$42.99 ki te \$228.96, ā, ko ngā utu tāpiri, mai i te \$114.42 ki te \$343.25 (tirohia te Papatau 2). E ai ki te whakatau tata ka rahi tēnei hei utu i ngā utunga ā-tau (kei te takiwā o te \$17 miriona) a te Kaunihera ki te kawē i ōna kawenga ture me te kore whirinaki ki te patipati i ngā pūtea kāwanatanga.

E hiahiatia ana ōu whakaaro. Mō ētahi atu mōhiohio tēnā tirohia te whārangi 18.

Ka wetewete te tuhinga whānui i ngā tūtohunga utu a te Kaunihera e whai panga ana ki ōna momo kawenga ture me te whakamārama i ngā tauira i whakamahia hei whakatau i ēnei tāpeke.

Kāore he tūtohunga ki te panoni i te roa o te wā whakaputa, me te wā whakahou rānei – ka noho tonu ki te toru tau. Ka noho tonu ngā wā whakaputa i te LAT ki te tahi, ki te rua, ki te toru tau rānei.

4 Te Pūtea Matua. Kāore he rā. Tātaitai tāmi ahumoni (whārangi ipurangi). <https://www.rbnz.govt.nz/monetary-policy/inflation-calculator>

5 Ko tēnei tau te tāpeke o ngā rauoratanga mai i ngā whiwhinga tahua me ngā tahua pūtea a te kāwanatanga \$1.157 miriona te rahinga.

6 Ko tēnei tau te tāpeke o ngā rauoratanga mai i ngā whiwhinga tahua me ngā tahua pūtea a te kāwanatanga e \$1.157 miriona te rahinga.

Papatau 1: He whakarāpopototanga o ngā tūtohunga^[1]

Tūtohunga 1: Tautuhia ngā utu me ngā utu tāpiri a ngā kaiako me ngā kaipupuri LAT (e taurahia ana ki te Papatau 2) kia rite ai ki ngā utunga tūturu me ngā utunga tau a te Kaunihera

Tūtohunga 2: Kia ōrite te utu tāpiri a ngā kaiako me ngā kaipupuri LAT

Tūtohunga 3: Kia rahi ake te utu a ngā Kaiako kei tāwāhi mō te rēhita me te Tiwhikete Whakaakoranga Tōmua hei whakaata i ngā tāpiritanga utu mō te arotake i ō rātou tonu.

Tūtohunga 4: Kia rahi ake te utu mō ngā Kaiako Tiwhikete Whakaakoranga Tōmua ki te tonu mō te Tiwhikete Whakaakoranga Tūturu hei whakaata i ngā utu ki te arotake i ō rātou tonu

Tūtohunga 5: Kia haere tonu te utu pūtea a ngā kaiako me ngā kaipupuri LAT ki ngā kawenga whanonga

Tūtohunga 6: Kia haere tonu te utu pūtea ki te waihanga i ngā paerewa mō ngā tohu kaiako tōmua me te whakamana i ngā hōtaka Tohu Kaiako Tōmua (TKT). Kia takohahia ēnei pūtea a ngā Kaiako me ngā kaipupuri LAT hei whakamana, hei arotake, hei aroturuki i ō rātou hōtaka.

Tūtohunga 7: Tirohia te āheitanga ki te kaupapa 'hoko ināianei me te utu a muri' hei kōwhiringa utu.

Tūtohunga 8: Tirohia te āheitanga o ngā kōwhiringa kia tuku pūtea ia te wā ki te utu me te utu tāpiri kia iti nei kia iti nei.

Tūtohunga 9: Whakatokangia ngā utu me ngā utu tāpiri mō te takiwā o te toru tau, kia whai whakaaro hoki ki te tūponotanga o te tāmi ahumoni

Tūtohunga 10: Whakapikihia te utu tōmuri mai i te \$50 ki te \$100.

Ngā Pito Kōrero

[1] Mō te hōhonutanga o ngā tūtohunga, tirohia te tuhinga whānui o ngā whiriwhiri kōrero

Mō	Utu e tūtohungia ana	Utu tāpiri e tūtohungia ana	Tāpeke e tūtohungia ana
Te whakahou i te tiwhikete toru tau ^[1]	\$128.96	\$343.25	\$472.21
Te rēhita me te whai tiwhikete a ngā pia o tētahi hōtaka Tohu Kaiako Tōmua (TKT) ^[2]	\$128.96	\$343.25	\$472.21
Te rēhita me te whai tiwhikete mō ngā Kaiako whakangungu ki tāwāhi ^[3]	\$228.96	\$343.25	\$572.21
Mō te LAT toru tau	\$128.96	\$343.25	\$472.21
Mō te LAT rua tau	\$85.97	\$228.83	\$314.80
Mō te LAT tahi tau	\$42.99	\$114.42	\$157.41
Te Kaiako Tohu Pūmau e tono ana mō tētahi Tohu Tūturu toru tau ^[4]	\$228.96	\$343.25	\$572.21
Te rēhita o ngā pia kua puta i te hōtaka TKT ^[5]	\$128.96	-	\$128.96
Te Tohu Auraki ki Aotearoa mō te 3 tau ^[6]	\$128.96	\$343.25	\$472.21
Te Utu Tōmuri ^[7]	\$100.00	-	\$100.00

Ngā pito kōrero

- [1] E hāngai ana ki ngā Kaiako kei te whakahou i te Tiwhikete Whakaakoranga Tōmua, i te Tiwhikete Whakaakoranga Pūmau me te Tiwhikete Whakaakoranga Pūmau
- [2] E hāngai ana ki ngā pia o ngā hōtaka TKT e tono ana mō te Kaiako Whai Rēhitanga me te Tiwhikete Whakaakoranga Tōmua e mana ana mō te toru tau.
- [3] E hāngai ana ki ngā Kaiako whakangungu ki tāwāhi e tono ana mō te Kaiako Whai Rēhitanga me te Tiwhikete Whakaakoranga Tōmua e mana ana mō te toru tau. E whai wāhi mai ana ki tēnei ko ērā tono i mahia i raro i te Waikanaetanga o te Hononga a Tāwhaki
- [4] E hāngai ana ki ngā Kaiako e mau ana i te Tiwhikete Whakaakoranga Pūmau, ā, e tono ana mō te Tiwhikete Whakaakoranga Tūturu
- [5] E hāngai anake ana ki ngā pia o ngā hōtaka TKT e tono ana mō te Kaiako Whai Rēhitanga.
- [6] E hāngai ana ki ngā Kaiako rēhita e mau ana i te tohu tūturu, engari kua mōnehu te tiwhikete whakaakoranga; me ērā kāore i te āhei ki te whakatutuki i ngā Herenga Kaiako hou, me ērā anō kāore e āhei ki te whakahou i te whakaritenga torotoronga whakaako.
- [7] E hāngai ana ki ngā kaitono ka tuku i ō rātou tono whakahou i muri i te rā kati o ngā tono tiwhikete whakaakoranga. (E hāngai ana ki ngā kaiako e mahi ana i tēnei wā tonu, ā, kāore ō rātou tiwhikete hei whakamana i taua kawenga, ā, kua tono anō mō tētahi rēhita, tiwhikete rānei.

Ngā kōwhiringa utunga mō ngā utu me ngā utu tāpiri

Tūtohunga 7: Tirohia te āheitanga ki te kaupapa ‘hoko ināianei me te utu a muri’ hei kōwhiringa utu

Hei huarahi mō ērā kaiako e hiahia ana pea ki te kōwhiringa utu harangotengote, e tūtohu ana mātou ki te whakaputa wawe i tētahi Tono Mōhiohio ki ngā kaituku ratonga pūtea kia kitea he aha ngā kōwhiringa tahua a ngā rōpū tautoru (pēnei i a Afterpay) hei whakamāmā i ngā utu (Tūtohunga 7). Ko te kōwhiringa o tēnei tūtohunga kia hono ā pūtea nei te Kaiako ki te rōpū tautoru. Ka whakarite te utu mā te pūnaha rorohiko ko Hapori Matatū.

Te wā e tūtohungia ana ki te tautuhi i ngā utu me te utu tāpiri

Tūtohunga 8: Tirohia te āheitanga o ngā kōwhiringa kia tuku pūtea ia te wā ki te utu me te utu tāpiri kia iti nei kia iti nei

I hono te Kaunihera ki ngā tangata rehe kia āta tiro whānui me te uiui atu ki ngā Kaiako ki te whaihuatanga o te utu harangotengote.

Ko te hua o tēnei tiro whānui he mea tika ki tā te ture me te hangarau ki te whai tēnei tukanga

Ko te wero nui o tēnei tukanga ko te raru ki runga i te tahua pūtea o te Kaunihera, tēra ko te utu me te utu tāpiri a ngā Kaiako ka whakawhiti mai i te tuku pūtea ia toru tau ki te utu harangotengote, Waihoki:

- Kia tapeke tōraro ki runga i te ia pūtea a te Kaunihera kia whakatau tata ki te \$24 miriona i roto i ngā tau e toru i te tamatanga
- Ko te hiahia kia whai pūranga moni mō te takarepa o te ia pūtea.
- Ka whakapiki i te utu o te tono moni taurewa kia tūtuki ai i te takarepa

Ka kimi whakaaro a te Kaunihera, mēna ka aro ngā Kaiako ki te tuku pūtea, kia poto te rahi me te ahua nahanaha o te tuku. (he tauira, ko te \$6 ia rua wiki mā te nuinga o ngā Kaiako). E hiahia ana hoki te Kaunihera ki te kimi pārongo ā ngā Kaiako mēna kia aro tonu rātou ki tēnei tuku pūtea ahakoa he utu.

Ki te hiahia ngā Kaiako ki tēnei tūtohunga, ka whakatewhatewha a te Kaunihera tēnei kōwhiringa.

Te wā e tūtohungia ana ki te tautuhi i ngā utu me te utu tāpiri

Tūtohunga 9: Whakatokangia ngā utu me ngā utu tāpiri mō te takiwā toru tau, ā, kia whai whakaaro hoki ki te tūponotanga o te tāmi ahumoni

Ko te tikanga o tēnei tūtohunga he tautuhi i ngā utu me ngā utu tāpiri mō te toru tau (Tūtohunga 8). He rerekē tēnei huarahi ki ērā o ngā whiriwhiringa i te tau 2017 me te tau 2020, arā, i te tūtohunga ki te whakapiki (ki te whakaheke rānei) i ngā utu ā-tau hei whakaata i te tāmi ahumoni me te panonitanga o ngā mahi a te Kaunihera.

E tūtohu ana mātou i tētahi takiwā o te toru tau hei wā pai ki te rauora i ngā utunga nātemea i roto i te hurihanga toru tau o ngā panonitanga ki ngā tono rēhita/tiwhikete, kei te takiwā o te 15 ōrau te rahi atu o ngā tono tēnā i ērā atu tau. He nui ngā hiraunga mō ngā whakaputanga utunga tēnā ki te inea i runga i te tauira ā-tau. Ko te tikanga ka tautuhia ngā utu i runga i te tika me te tauritenga, ā, ka ōrite te utu a ngā kaiako katoa ahakoa kei hea rātou i te hurihanga toru tau.

I mua i te timatanga o ngā hurihanga toru tau, ka whai whakaaro mātou ki ngā tukinga tāmi ahumoni me ngā panonitanga ki te tauira whakahaere o te toru tau kua hipa, kātahi rawa ka matapae mō te toru tau o muri atu. Ka whakamahia ēnei mōhiohio hei whakatau mēnā ka piki, ka heke rānei ngā utu mō te toru tau i runga i te tika me te tauritenga.

Te pae utu mō te utu tōmuri

Tūtohunga 10: Whakapikihia te utu tōmuri mai i te \$50 ki te \$100

He herenga ā-ture, he haepapa ngaio te pupuri tiwhikete mohoa. E tūtohungia ana te pikinga o te utu mai i te \$50 ki te \$100 mō ērā kaiako ka tuku i ō rātou tono whakahou i muri i te rā kati (Tūtohunga 9).

E takunetia ana nā runga i te tūtohunga pikinga utu ka whakapāhunatia ērā kaiako kāore i te whakatutuki i tēnei kawenga, ka whakaatatia hoki ngā utu e whai pānga ana ki te whakatuka i ngā tono.

Ngā kōwhiringa kāore i aro atū i roto i tēnei Tuhinga Whiriwhiri Kōrero

E rua atu anō ngā kōwhiringa ki te whakamāmā i ngā utu mō ngā kaiako (nā ngā mana pupuri tēnei i whakaara i ngā whiriwhiringa haumitanga) kāore i te whakaurua ki ngā tūtohunga o tēnei tuhinga whiriwhiri korero nātemea ki tā te Kaunihera, kāore he kiko, kāore rānei e tika mō te ohaoha i tēnei wā. Ka taea tonu e koe ki te urupare mai mō ēnei kōwhiringa (e whakaahuahia ana ki raro). Waihoki ki ērā atu o ngā urupare mai, ka tuwhera ngā whakaaro o te Kaunihera ki ēnei kōwhiringa, ka whai whakaaro atu i mua i te whakataunga whakamutunga e pā ana ki ngā utu.

1. Te tahua i te whakarōpūtanga utu, momo utu rānei i runga i te whiwhinga pūtea, Kāore i uru ki roto i te tūtohunga nei

E ai ki ngā whakaaro o te Kaunihera kāore ōna mana i raro i te Ture o te Mātauranga me te Whakangungu 2020 ki te tautuhi i ngā utu hei whakamārama i te rerekē o ngā whiwhinga pūtea a te kaiako me te kaipupuri LAT. Nā reira, kāore i whakaurua ngā momo tūtohunga pēnei ki te tuhinga whiriwhiri kōrero whānui.

Kei te Kaunihera te mana ki te tautuhi i ngā utu me ngā utu tāpiri i roto anō i ngā paenga o te Ture. Kāore te Kaunihera e whakapono e tukuna ana ki a rātou te mana ki te tautuhi i ngā tūmomo utu mai i ngā whiwhinga pūtea nātemea kāore he pānga tō te Ture ki tēnā (hei tauira me whakawhiwhi e te Kaunihera te mana ki te tango i tētahi ōrau o te whiwhinga pūtea, ā, kāore ōna mana ā-ture ki te kōhi i ngā mōhiohio e pā ana ki ngā utu kaimahi a ngā kaiako).

2. Te tahua i te whakarōpūtanga utu, momo utu rānei i runga i te momo o te tiwhikete, rēhitanga rānei - Kāore i uru hei wāhanga o te tūtohunga nei.

Ka whakamanatia e te Ture o te Mātauranga me te Whakangungu 2020 te Kaunihera kia tautuhia ngā rōpūtanga utu, ngā momo utu rānei e hāngai ana ki ngā tūāhua e hangaia ai te rēhita, e hāngai ana rānei ki te momo tiwhikete e puritia ana e taua kaiako.

Heoi e ai ki ngā tātari a te Kaunihera kāore e āhei ana ki te pērā i tēnei wā i runga i ngā take rokiroki pūtea, ā, kei mate hoki ētahi kaiako ki te tuku utu nui kē ake hei whakatika i ngā tāwewē. Hei tāpiri, kāore i taea e te Kaunihera ki te tautohu i te take tika kia rahi ake ngā utu o tētahi o ngā momo tiwhikete i ētahi atu.

Me pēhea te tuku urupare, āhea me tuku

Me pēhea te tuku urupare, āhea me tuku

Ka āhei te tuku urupare mō ngā utu me ngā utu tāpiri:

- mā te taturanga tuihono ki <https://survey.publicvoice.co.nz/s3/2022feesconsultation> (koinei te huarahi pai)
- mā te tuku kapenga Microsoft Word, PDF rānei i runga imera ki feesconsultation@publicvoice.co.nz

Ko te rā kati e tae mai ai ngā urupare ko te 5 karaka i te ahiahi, Rāmere, te 1 o Paengawhāwhā 2022. Kāore pea e tirohia ngā urupare ka tae mai i muri i te rā kati, māna kua puakina kē tētahi wā torotoronga.

Kia kaha ki te pānui i te tuhinga whānui tae mai ki tēnei o ngā whakarāpopoto.

Ngā Tuhinga Urupare

Ki te hiahia koe ki te tuhi tō tuku kōrero, tēnā kia mōhio mai, ahakoa te tuku takitahi, te tuku ā rōpū rānei me tāpiri ōu nama waea, me tō imera ka taea te whakapā atu ki a koe.

Anei ngā Tūtohunga:

Tūtohunga 1: Tautuhia ngā utu me ngā utu tāpiri a ngā kaiako me ngā kaipupuri LAT (e tauirahia ana ki te Papatau 2) kia rite ai ki ngā utunga tūturu me ngā utunga tau a te Kaunihera

Tūtohunga 2: Kia ōrite te utu tāpiri mō ngā kaiako me ngā kaipupuri LAT

Tūtohunga 3: Kia rahi ake te utu a ngā Kaiako kei tāwāhi mō te rēhita me te tohu Tōmua hei whakaata i ngā tāpiritanga utu mō te arotake i ō rātou tonu.

Tūtohunga 4: Kia rahi ake te utu mō ngā kaiako tohu Tōmua ki te tonu mō te tohu Tūturu hei whakaata i ngā utu ki te arotake i ō rātou tonu

Tūtohunga 5: Kia haere tonu te utu pūtea a ngā kaiako me ngā kaipupuri LAT ki ngā kawenga whanonga

Tūtohunga 6: Kia haere tonu te utu pūtea ki te waihanga i ngā paerewa mō ngā tohu kaiako tōmua me te whakamana i ngā hōtaka TKT. Kia takohahia ēnei pūtea a te katoa o ngā Kaiako me ngā kaipupuri LAT hei whakamana, hei arotake, hei aroturuki i ō rātou hōtaka.

Tūtohunga 7: Tirohia te āheitanga ki te kaupapa 'hoko ināiane me te utu a muri' hei kōwhiringa utu.

Tūtohunga 8: Tirohia te āheitanga o ngā kōwhiringa kia tuku pūtea ia te wā ki te utu me te utu tāpiri kia iti nei kia iti nei.

Tūtohunga 9: Whakatokangia ngā utu me ngā utu tāpiri mō te takiwā toru tau, ā, kia whai whakaaro hoki ki te tūponotanga o te tāmi ahumoni

Tūtohunga 10: Whakapikihia te utu tōmuri mai i te \$50 ki te \$100.

Kei raro iho ko ngā pātai o tauranga- ka taea e koe te whakautu i te katoa, etehi wāhanga rānei me te whakahoki ētahi atu kōrero mō te Tuhinga Whiriwhiri Kōrero.

1. Kei te whakaae koe ki ngā whakapae e hora nei i tēnei tūtohunga?
2. He aha ōu whakaaro ki te tūtohunga whakapiki i ngā utu ki Matatū Aotearoa?
3. He aha ōu whakaaro mō te tūtohunga ki te tautuhi utu tāpiri hei utu i ētahi o ngā kawenga ture o te Kaunihera?
4. He huarahi anō āu ki te tohatoha i ngā utu?
5. He huarahi anō āu ki te tohatoha i ngā utu tāpiri?
6. He aha ōu whakaaro mō te tūtohunga ki te tautuhi i ngā utu me ngā utu tāpiri mō te toru tau?
7. He takiwā anō tāu mō te utu me te utu tāpiri?
8. He aha ōu whakaaro mō te tūtohunga kia taurite te utunga o te utu tāpiri puta noa i ngā momo tiwhikete me Ngā LATS?
9. Kei te whakaae koe ki te tūtohunga kia rahi ake te utu a ngā kaiako kei tāwāhi e rēhita ana mō te tohu Tōmua hei whakaata i ngā utunga mō te arotake i ō rātou tonono?
10. Kei te whakaae koe ki te tūtohunga kia rahi ake te utunga a ngā kaiako Tōmua me ngā kaiako Tūturu ki te utu mō tētahi tohu Tūturu hei whakaata i ngā tāpiritanga utu ki te arotake i ō rātou tonono?
11. Kei te whakaae koe ki te tūtohunga kia ōrite te utu tāpiri a ngā kaupupuri TKR ki ērā o ngā kaiako rēhita?
12. Kei te whakaae koe ki te tūtohunga ki te whakapiki i te Utu Tōmuri ki te whakahou i te tiwhikete mai i te \$50 ki te \$100 mō ngā kaiako ka tuku i ō rātou tonono i muri i te rā kati?
13. Ka kaingākau koe ki te utu mā te rōpū tuatoru ratonga pūtea, ā, ka taea e ngā kaiako ki te whakaae i te utu me te utu tāpiri ā harangotengote nei, kia poto te angawā. (He tauira, i roto i te toru mārama)
14. Ka kaingākau koe ki te utu harangotengote i ia rua wiki, ā, mēnā ka taea e te Kaunihera ki te whakaae i ngā utunga, i ngā take hangarau me ngā take ture e pā nei ki tēnei momo huarahi?
15. Ka kaingākau koe ki te tauira utunga e whakaae ana ki ngā utunga tōmua iti mēnā ka wātea mai tēnei kōwhiringa?
16. He mahi atu anō tā te Kaunihera ki te whakamāmā i ngā tūtohunga pikinga utu nei?
17. He kōrero atu anō āu e pā ana ki ngā tūtohunga nei, ā, me whiwhi rānei koe ki ētahi atu mōhiohio?

Te wātaka mō ngā whiriwhiri kōrero

Kei raro iho nei kei te Whakaahua 1 te wātaka kawatao o tēnei tukanga whiriwhiri kōrero:

Whakaahua 1: Ngā whiriwhiri kōrero me te arotake i te wātaka

Te whakamahi i tō urupare me ōu mōhiohio

Kia whiwhi ana te Kaunihera i ōu urupare kua tahuri ia ki te tātari, kua āta whai whakaaro anō i mua i te whakataunga o ngā utu me ngā utu tāpiri.

Ā muri atu i ngā whiriwhiri kōrero me ngā tātari - te whakatau me te whakamōhio

Kia mutu katoa te tātari i ngā urupare, kua matapakitia e te Uepū o Matatū Aotearoa (te poari whakahaere) ngā kōwhiringa i mua i te whakataunga whakamutunga. Ko ngā whakataunga nei ka kōrerotia ki te mahi ako ngaio, ā, kātahi rawa ka pānuitia atu ngā utu me ngā utu tāpiri hou.

Mehemea me whai wā ki ēnei whiriwhiri kōrero ki te rapu urupare anō e pā ana ki ngā tūtohunga hou, ka whakapā atu te Kaunihera ki ngā kaiako e pā ana ki te wā o ēnei whiriwhiringa, ā, ka tukuna atu ngā mōhiohio whai pānga.

Whakaaetanga ki te tuari i ngā mōhiohio whānui

Kia tatū rā anō ngā whakataunga ka tukuatu te Kaunihera i te rāpopototanga o ngā tū kaupapa urupare ki tōna paetukutuku.

Ka whai whakaaro te Kaunihera kua whakaae mai koe kia tukuna matataputia ngā mōhiohio mai i tō tāpaetanga ki tōna paetukutuku, māna ka whakahē koe ki tēnei.

He mōhiohio ōkawa ōu urupare, ākene pea me tono rawa i raro i te Ture Mōhiohio Ōkawa 1982.

Private information - constraints on use

Kei te Ture Matatapu 2020 ka waihangatia ngā mātāpono mō te kohinga, te whakamahinga me te puakanga o ngā mōhiohio e pā ana ki ngā momo tari, pēnei i te Kaunihera. Ka whakamahi rawatia ngā mōhiohio matatapu ka tukuna mai e koe:

- ki te whakatau i ngā take e pā ana ki ngā tūtohunga o ngā utu me ngā utu tāpiri o roto i tēnei tuhinga
- ki te whakamōhio atu ki tō mātou huarahi whai e pā ana ki ētahi atu whiriwhiri kōrero anamata e pā ana ki ngā utu me ngā utu tāpiri.

**Teaching
Council of
Aotearoa
New Zealand**

Visit: Level 11, 7 Waterloo Quay, Pipitea, Wellington 6011, NZ

Post: PO Box 5326, Wellington 6140, NZ

Phone: +64 (0) 4 471 0852

Email: enquiries@teachingcouncil.nz